

Iz arhivskih fondov in zbirk

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 930.2:003.074"13"

Prejeto: 3. 5. 2012

Seminar iz temeljnih zgodovinskih ved UNG 2010–2011 Listine druge polovice 14. stoletja

HANCA BLAŽKO

študent 3. letnika Kulturne zgodovine na UNG
Lokavec 151, SI–5270 Ajdovščina
e-pošta: hanckaaa@yahoo.com

POLONA BUDIHNA

študentka 3. letnika Kulturne zgodovine na UNG
Čuklja 1, SI–5294 Dornberk
e-pošta: polona.budihna@gmail.com

IGOR IVAŠKOVIĆ

študent 3. letnika Kulturne zgodovine na UNG
Volčičeva 27, SI–8000 Novo mesto
e-pošta: igor.ivaskovic@gmail.com

VLASTA KRIŽMAN

študentka 3. letnika Kulturne zgodovine na UNG
Laze 29/A, SI–5290 Šempeter pri Novi Gorici
e-pošta: vk0412@gmail.com

HEDEJA MIKUŽ

študentka 3. letnika Kulturne zgodovine na UNG
Kovk 5, SI–5273 Col
e-pošta: hedejamikuz@hotmail.com

JANA RIJAVEC

študentka 3. letnika Kulturne zgodovine na UNG
Slomškova 1/a, SI–5270 Ajdovščina
e-pošta: rijavecj@gmail.com

VANJA SOSSOU

študent 3. letnika Kulturne zgodovine na UNG
Via Monte Sabotino 10, I–34170 Gorizia, Italija
e-pošta: vanjasos@libero.it

SARA TERČIČ

študentka 3. letnika Kulturne zgodovine na UNG
Podgozd 5, SI–5252 Trnovo pri Novi Gorici
e-pošta: sara.tercic@gmail.com

uredil **MATJAŽ BIZJAK**

dr. zgodovinskih znanosti, višji znanstveni sodelavec, ZIMK ZRC SAZU
Novi trg 2, SI–1000 Ljubljana
e-pošta: mathaz@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Prispevek prinaša edicije osmih srednjeveških listin, ki so jih izdelali študentje tretjega letnika kulturne zgodovine na UNG v okviru seminarja iz temeljnih zgodovinskih znanosti. Listine so objavljene v skladu s sodobnimi ekdotičnimi načeli in opremljene s krajšimi vsebinskimi komentarji, povzetimi po nalogah, ki so bile izdelane v okviru seminarja.

KLJUČNE BESEDE: listine, srednji vek, ekdotika, temeljne zgodovinske znanosti

ABSTRACT

*SEMINAR ON BASIC HISTORICAL SCIENCES, UNIVERSITY OF NOVA GORICA 2010–2011
DEEDS OF THE SECOND HALF OF THE 14TH CENTURY*

In the article, eight medieval deeds are published. The work was carried out by third-year students of cultural history at the University of Nova Gorica as part of their course on basic historical sciences. The deeds are published in accordance with contemporary ecdotic rules and accompanied by short commentaries from papers presented at the mentioned seminar.

KEY-WORDS: deeds, Middle Ages, ecdotics, basic historical sciences

Uvod

Ob sklepu drugega cikla predavanj iz temeljnih zgodovinskih znanosti na Oddelku za kulturno zgodovino Univerze v Novi Gorici objavljamo rezultate seminarskega dela študentov tretjega letnika. Tovrstna praksa je imela pri študentih pozitiven odziv in kaže tako tudi nadaljevati. Izbira ekdotike kot povezovalnega elementa in posledično praktičnega preizkusa znanj, pridobljenih v okviru predavanj iz paleografije, diplomatike, kronologije, heraldike, sfragistike in historične topografije, se je izkazala za posrečeno formulo. Vsestranskost, ki pride do izraza že pri manj obsežni in zelo jasno usmerjeni nalogi – pripravi originalne listine za objavo – na razmeroma neprisiljen način aktivira potrebo po samostojnem inventivnem delu, ki v obstoječem študijskem procesu nima dovolj velikega poudarka.

Naloga, ki so jo študentje pripravljali individualno ob podpori skupnih konzultacij v predavalnici, je vključevala standardno transkripcijo vira z registrom in znanstvenim aparatom (zunanje značilnosti originala, morebitne predhodne obravnave, opis pečata in potreben komentar v opombah), datiranje, osnovno diplomatsko analizo in krajši vsebinski komentar. Vse obravnavane listine so v hrambi Arhiva Republike Slovenije v Ljubljani, kjer so jih študentje po že utečeni praksi v okviru informativnega obiska v sklopu predavanj imeli priložnost videti v originalu in tudi opraviti del

raziskave (opis pečata, branje na kopiji teže razpoznavnih mest).¹

Tema tokratnega seminarja, Listine druge polovice 14. stoletja, je logično nadaljevanje začrtanih smernic (prim. prispevek v *Arhivih* 34/1 (2011), str. 105 ss), v skladu s katerimi je v sklopu seminarja predvidena obravnava raznovrstnega poznosrednjeveškega listinskega gradiva, in sicer postopno, v intervalih, ki obsegajo petdesetletna obdobja. Pri izbiri konkretnih listin so bili kolikor je bilo mogoče upoštevani znanju študentov primerna zahtevnost pisave, jezik in okvirna dolžina. Med originalnimi dokumenti je tako rekoč nemogoče nabrati t. i. »šolske primere«, njihova zahtevnost je lahko le okvirno primerljiva. Prav tako je potrebno vzeti v zakup dejstvo, da naloga v posameznih ali celo v večini primerov presega zmožnosti študentov začetnikov, saj šele spoznavajo delo z arhivskimi viri. Cilj seminarske naloge torej ni bolj ali manj popoln izdelek, temveč uvajanje v samostojno delo pri ediranju srednjeveških virov. Objava četudi korigiranih rezultatov seminarskega dela osmišlja bistvo ekdotike, to pa je pripraviti in dati na voljo vir širši strokovni javnosti. Pri tem ne dvomimo, da tudi tovrstna objava z vsemi omejitvami ne bo ostala povsem brez koristi za stroko. Tu objavljeni teksti so korigirane različice (mentor)

¹ Iskrena zahvala gre Juretu Volčjaku in dr. Andreju Naredu, ki sta priskrbela kopije dokumentov in omogočila seminarsko delo v prostorih Arhiva Republike Slovenije.

z dodanimi dorzalnimi noticami, ki zaradi specifičnosti novoveških pisav, le v manjši meri obravnavanih v sklopu predavanj, niso bile predmet seminarских nalog. Prav tako so kratki vsebinski komentarji v sklopu listinskega aparata, ki temeljijo na besedilu seminarских nalog, ustrezno (nekje bolj, nekje manj) prirejeni in dopolnjeni.

Objava zajema osem originalnih listin, izstavljenih med letoma 1353 in 1393. V izboru so zastopani zapisi različnih pravnih dejanj: dedna pogodba (št. 3), odpoved dediščini (št. 1 in 4), podelitev posesti v fevd (št. 2) oziroma reverz zanjo (št. 6), podelitev odvetništva (št. 6), obljuba o prezentaciji na župnijo (št. 8) in obljuba o zagotovitvi dote hčeri s priznanjem pravice določanja zakonskega partnerja gospodu (št. 7). V vseh primerih gre za pečatne listine, absolutno prevladujoče v poznem srednjem veku v obravnavanem prostoru, tipa *ego/ich* oz. *nos/wir*.² Med izstavitelji prevladuje nižje plemstvo, le v treh primerih gre za izstavitelje višjega ranga, in sicer vladarja (št. 5), cerkvenega kneza (št. 2) in svetno kneginjo (št. 1). Vse te listine sledijo za ta tip običajnemu zgoščenemu formularju s publikacijo, ki se

navezuje na intulacijo in prek naracije prehaja na dispozicijo, najpomembnejši in daleč najobsežnejši listinski del; sledi koroboracija in povsem na koncu datacija. V okviru dispozicijskih formul obravnavanih listin je mogoče poleg pertinence formule (ali klavzule), ki je obvezni element vseh nepremičninskih transakcij, najti tudi dodatne, glede na tip dokumenta različne garancijske klavzule, na primer o zapadlosti voljenih posesti, če dedič umre brez potomcev (št. 1), zavarovanju preostalih posesti traditorja, ki niso izrecno navedene v listini (št. 3), o denarni ali pa realni odškodnini (št. 4 in 7) ob morebitnih zapletih ter skupek dodatnih natančnejših določil, ki regulirajo dano obljubo (št. 8).

Tu objavljamo še popravek k že omenjenemu prvemu prispevku v *Arhivih* 34/1 (2011), str. 105–117, kjer so zaradi težav s tipografijo nastale sistemske napake pri tisku nekaterih črk. To se nanaša izključno na objavljene tekste listin, kjer bi moralo namesto Å stati V , namesto İ W , namesto ö ö , namesto ü ü , namesto i f , namesto à ã in namesto £ v . Po nerodnosti je izpadlo tudi ime avtorice listine št. 5 Mateje Kregar Gliha (na str. 115).

Listine

1.

Grofica Katarina Goriško-tirolska, rojena Celjska, se zase in za svoje potomce odpoveduje vsem zahtevam do celjske dediščine v zameno za doto v vrednosti 1600 mark oglejskih pšenigov, izplačano njenemu možu Albertu III. Goriškemu.

1353 marec 29., Pazin.

Orig. perg. v ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 4585.

Reg.: Thomas, Cillier Urkunden, št. 155, str. 368.

Dorž. not. (15. stol.): Wie sich grefin Kathrein von Gorcz vnd Tirol alles irs vetterlichen vnd mueterlichen erbs verzeicht. Tirol. 1343. Cilli.

Arh. sig.: № 22, Ladl 43.

Listina je primer odpovedi plemkinje vsem zahtevam do rodbinske dediščine po izplačilu dote njenemu soprogu. Ta dokument je izstavila Katarina, hči grofa Friderika I. Celjskega, ki je bila poročena z Albertom III., zadnjim predstavnikom istrske veje goriških grofov.³ Zakonca sta se po prejemu dote v višini 1600 mark oglejskih pšenigov odpovedala vsem zahtevam do celjske dediščine, razen če bi v listini omenjeni Katarinin oče Friderik I. ter njena brata Ulrik I. in Herman I. umrli brez potomcev. Samo v tem primeru izumrtja Celjskih v moški liniji bi Katarina in njeni potomci obranili pravico do dediščine. Zgodilo pa se je prav nasprotno; Katarina je v zakonu z Albertom III. Goriškim ostala brez otrok.⁴ Po njegovi smrti se je leta 1377 ponovno poročila z Ivanom II., strežajem iz Waldburga. Iz poznejših dokumentov je vidno, da celjske obveznosti do Katarine, ki jih dokumentira ta listina, še v času Albertove smrti (1374) niso bile v celoti izpolnjene. Poleg tega je imel Herman I. določene neporavnane dolgove do umrlega goriškega grofa. Zato mu je razsodba, ki jo je v sporu med njim in Katarino podal avstrijski vojvoda Albreht III., nalagala izplačilo 1200 funtov dunajskih ali graških pšenigov, ki jih je Katarini v oporoki volil Albert III. Goriški. Spor se je dolgo vlekel, končal pa se je tako, da je Herman I. izplačal svoji sestri Katarini 3200 dunajskih funtov.⁵

² Redlich: *Die Privaturkunden des Mittelalters*, str. 122–123.

³ Štilh: Dežela Grofija v Marki in Metliki, str. 133.

⁴ Prav tam, str. 133.

⁵ Orožen: *Zgodovina Celja in okolice*, str. 137, 138.

Wir grefinn Katherey von Görz vnd Tyrol vnd vnser Erben veriehen mit disem brif vnd tün chunt, daz wir mit vnser lieben wirts graf Albrechts von Görz willen vnd gunst vnd mit vnser vreunt vnd dyenner rat vns verzeihen vnd verczigen haben an der stat vnd zu den czeiten, da wir es wol getün mochten vnd pilleich teten aller der ansprach vnd vordrung, dy wir gehabt haben oder haben solten hincz allem vnserm erb vnd herschaft, vest, leut vnd güt, swy daz genant ist, daz vnser lieber herre vnd vatter graf Fridrich von Cili vnd vnser lieb prüder graf Vlreich vnd graf Herman inne habent oder noch gewinnet vnd habent vns darumb cze haimstewer czu vnserm wirt dem vogenanten graf Albrechten geben sechtzehen hundert march Agleyer phenning, der wir gancz vnd gar gericht vnd gewert sein vnd süllen wir vnd vnser erben fürbaz dar vber dehainer rechten noch vordrung hincz in noch cze iren chinden nach cze allen iren nachchomen iehen noch haben an allein, des got emvell ob daz geschahe, daz si an chind verfühen so süll wir vogenant grefinn Katherey vnd vnser chind alle dy recht haben czü dem egenauten erb vnd güt, dy wir czerecht vnd pilleich haben süllen. So veriehen wir vogenanter graf Albrecht von Görz alles des sich vnser wirtinne vogenant grefinn Kathrey verczigen hat. Des verzeihen wir vns auch mit disem brif in allerer der weis als si sich verczigen hat, wand es mit vnserm willen vnd gunst vnd mit vnser vreunt vnd dyenner rat geschehen ist. Daz in daz staet vnd vnuerbrochen peleib vnd cze vrchünd der warhait geben wir in disen offen brif mit vnser paider vogenanter graf Albrecht vnd grefinn Katherey anhangenden insigeln versigelten. Des sint gezeugen: her Herrant von Göriach, her Maynhart von Razzek, Charell der Chrotendorfer, Lorencz von Hophenbach, Nickel von Stain, Raynprecht vom Perg, Herman von der Aynod, Dyeczal von Mospurch, vnd ander erber leut gnuck, di da pei gewesen sint. Der brif ist geben cze Mitterbuvch in vnsern vest in Hysterreich, da wir cze disen czeiten mit dem haus gesezzen sein. Daz ist geschehen nach Christes gebürd drewczehen hundert jar, darnach in dem drey vnd fünfczigstem jar, des vreytags in den oster veyertagen.

Dva viseča pečata na perg. traku: 1. okrogel konjeniški pečat v naravnem vosku, napis: ✠ S ALBERTI COM. GOR. ET TIROL. AQUIL. TRIDENTIN. BRIXIN. ADVOC. — 2. okrogel ženski grbovni pečat v rdečem vosku, v skodelici iz naravnega voska; v polju štita z grboma, desno celjski, levo goriški, napis: S. KATHERINE COMITISSE GORICIE ET TYROL(IS).

[Sara Tenčič]

*Pečat Katarine Goriške na listini 1353 marec 29, Pazin
(ARS, Zbirka listin, št. 4585).*

2.

Oglejski patriarh Ludvik I. podeli v fevd bratoma Ulriku I. in Hermanu I. Celjskima polovico gradu Vrbovec, ki sta ga kupila od bratov Eberharda in Burkharda Vrbovških.

1360 marec 15., Št. Vid na Glini.

Orig. perg. v ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 4180.

Reg.: Thomas, Cillier Urkunden, št. 214, str. 303.

Dorž. not. (15. stol.): Wie Ludwig patriarcha zu Aglei den kauff von Altenburg als ein lehen von den grauen von Cili verwilligt hat. Cilli. — *(16. stol.):* Lehnbrief pro Österreich § Agley pro Cili — *(18. stol.):* 1360, 15. märz.

Arh. sig.: № 24, Läd 4.

Listina dokumentira podelitev nepremičnine v fevd. V poznem srednjem veku je bilo trgovanje s fevdnimi posestmi povsem običajna praksa. Predmet prodaje so predstavljale v fevd podeljene pravice do zadevne posesti, kar je nakup pogojevalo s fevdno podelitvijo seniorja. Predmet podelitve je bila v tem primeru polovica gradu Vrbovec, ki sta ga brata Eberhard in Burkhard Vrbovska prodala Ulriku I. in Hermanu I. Celjskima. Ker je bil grad oglejski fevd, sta ob prodaji zaprosila patriarha Ludvika I., naj prodano posest podeli v fevd novima posestnikoma, to pa je patriarh storil s to listino.

Grad Vrbovec (Altenburg) stoji v občini Nazarje v Zgornji Savinjski dolini, pri sotočju rek Drete in Savinje. Ozemlje gospostva je do l. 1140 pripadalo Diepoldu iz Chagra, kasneje pa je spadalo pod oglejsko posest.⁶ Domnevamo, da je grad stal že v 12. stoletju, vendar natančnih podatkov, ki bi to potrjevali ni. Prva omemba gradu v listinah je iz leta 1248, ob koncu 13. stoletja pa je na gradu začel živeti Eberhard I, začetnik plemiške rodbine Vrbovških. Težišče njihovega delovanja je bilo širše gornjegrajsko območje, kjer so se poleg oglejskega vazalstva udingali vsakokratnim lokalnim dinastom; Vovbrškim, Aufensteinom in nazadnje Žovneškim oz. Celjskim. Petdeseta in šestdeseta leta 14. stoletja so za Vrbovske pomenila vrh politične (zaradi zveze s Celjskimi in Habsburžani) in finančne moči. Delovali so kot poroki, posojali so denar, a jih je to kmalu pripeljalo do finančne zagate; med drugim so se zadolževali pri celjskih judih. Posest različnih vej rodbine so kupovali predvsem celjski grofje, ki so jih s tem postopno izrinili z gornjegrajskega območja. Zadolževanje Vrbovških se ni ustavilo, njihov položaj je strmo padal in naposled so jih razmere prisilile v postopno odprodajo rodbinskega gradu. To dokazuje objavljena listina. Tudi druga polovica gradu je v končni fazi pristala v celjskih rokah.⁷

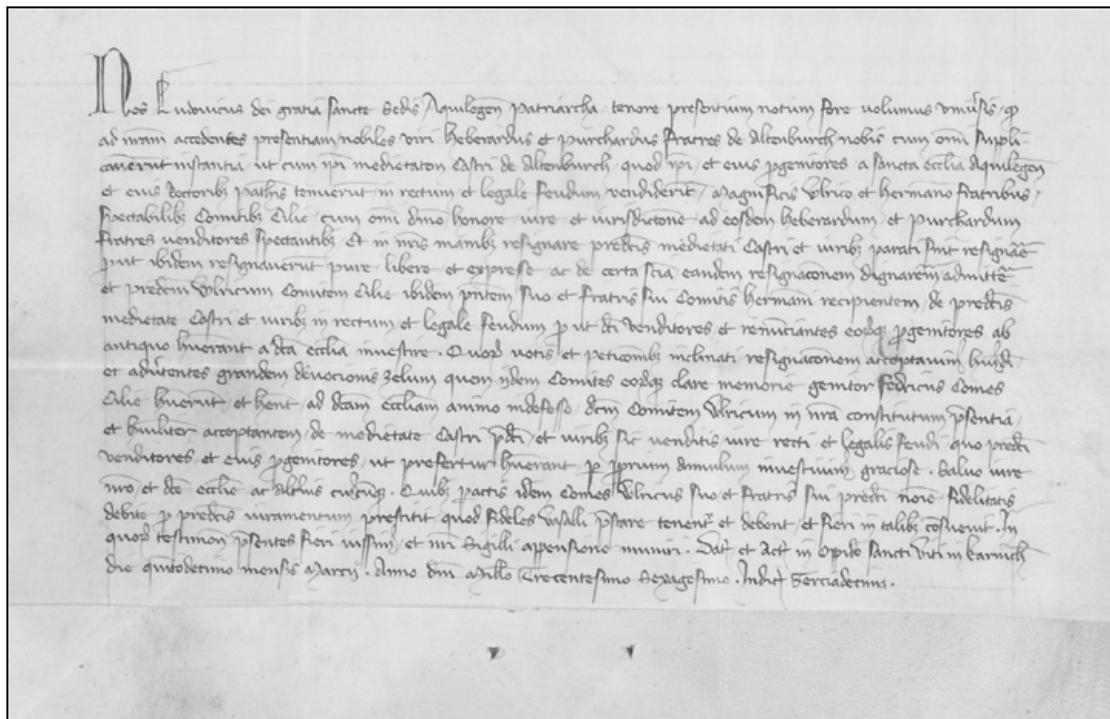
Nos Ludovicus dei gratia sancte sedis Aquilegensis patriarcha tenore presentium notum fore volumus universis quod ad nostram accedentes presentiam nobiles viri Heberardus et Purchardus fratres de Altenburch nobis cum omni supplicaverunt instantia ut cum ipsi medietatem castri de Altenburch quod ipsi et eius progenitores a sancta ecclesia Aquilegensis et eius rectoribus patriarchis tenuerunt in rectum et legale feudum vendiderint magnificis Vlrico et Hermano fratribus spectabilibus comitibus Cilie cum omni d(o)m(ini)o honore, iure et iurisdictione ad eisdem Heberardum et Purchardum fratres venditores spectantibus et in nostris manibus resignare predictis medietati castri et iuribus parati sint resignare prout ibidem resignaverunt pure, libere et expresse ac de certa scientia eandem resignationem dignaremur admittere et predictum Vlricum comitem Cilie ibidem presentem suo et fratris sui comitis Hermani recipientem de predictis medietate castri et iuribus in rectum et legale feudum prout dicti venditores et renunciantes eorumque progenitores ab antiquo habuerant a dicta ecclesia investire. Quorum notis et petitionibus inclinati resignationem acceptavimus huiusmodi et advertentes grandem devocionis zelum quem iidem comites eorumque clare memorie genitor Fedricus comes Cilie habuerunt et habent ad dictam ecclesiam animo indefesso dictum comitem Vlricum in nostra constitutum presentia et humiliter acceptantem de medietate castri predicti et iuribus sic venditis iure recti et legalis feudi, quo predicti venditores et eius progenitores ut prefertur habuerant per proprium annulum investivimus graciosae. Salvo iure nostro et dicte ecclesie ac alterius cuiuscumque. Quibus peractis idem comes Vlricus suo et fratris sui predicti nomine fidelitatis debite pro predictis iuramentum prestitit, quod fideles vasalli prestare tenentur et debent et fieri in talibus consuevit. In quorum testimonium presentes fieri iussimus et nostri sigilli appensione muniri. Datum et actum in oppido Sancti Viti in Karinthia die quintodecimo mensis marcii, anno domini millesimo trecentesimo sexagesimo, indictione terciadecima.

Obešeni pečat ni ohranjen.

[Polona Budihna]

⁶ Kos: *Vitez in grad*, str. 396.

⁷ Prav tam, str. 397–399.

*Listina oglejskega patriarha Ludvika I. 1360 marec 15, Št. Vid na Glini
(ARS, Zbirka listin, št. 4180).*

3.

Eberhard Walsejski zapušča navedeno posest sorodnikoma grofoma Ulriku I. in Hermanu I. Celjskima, če bi umrl brez moških potomcev.

1363 april 6., Slovenska Bistrica.

Orig. perg. v ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 4603.

Reg.: Domenig, Die Grafen von Cilli, št. 41, str. 141.

Dorz. not. (15. stol.): Waldstain Weysenek. Wie her Eberhart von Walssee den grauen von Cili Waldstein vnd Weissenek vermacht hat. Walssee Cili gemachdb. Cili — (18. stol.): 6. april 1363.

Arh. sig.: CC, № 85, Ladl 42.

Dokument je primer dedne obljube. Z njo je Eberhard Walsejski svojima sorodnikoma Ulriku I. in Hermanu I. Celjskima zapustil gradove Waldstein pri Gradcu, Hartneidstein v Labotski dolini in Weissenegg (Vivšnik) pri Velikovcu ter habsburško zastavljeno posest v Vojniku, Žalcu in Übelbachu pri Gradcu.⁸

Izvorno švabska rodbina Walsee (v virih jo najdemo tudi kot Wallsee, Walchsee, Walser, Walss, Wallssee, Waldze) se je v času Eberharda III., v drugi polovici 13. stoletja, usidrala na jugozahodu rimsko-nemškega cesarstva. Njegovi potomci so zasnovali štiri linije na ozemlju Spodnje in Zgornje Avstrije ter Štajerske. Eni od njih s sedežem v Gradcu (ki pa je imela posesti tudi na Koroškem, Kranjskem in v Istri) je pripadal Eberhard VIII., v začetku 60-ih let 14. stoletja štajerski deželni glavar, ki je bil glede na letnico nastanka, intitulacijo in navajanja samih posesti identičen z Eberhardom, ki je Celjskim zapustil posest, omenjeno v tej listini. Bil je zadnji moški pripadnik graške linije Walsejcev in je dejansko še istega leta umrl. S Celjskimi je bil rodbinsko povezan preko svoje tete Diemute, ki je bila poročena z Friderikom I., očetom omenjenih Ulrika I. in Hermana I.⁹

⁸ Prim. Domenig: Die Grafen von Cilli in ihren Urkunden, str. 90; Orožen: Zgodovina Celja in okolice, str. 200.

⁹ Krones: Walsee, str. 5–16.

Ich Eberhart von Walse ab der Steyermark vergich mit disem brief vnd tün chunt allen den, die in sehent, hörent oder lesent, daz ich angesehen han lieb vnd vreuntschaft, die ich zů den edeln meinn liben öheim graf Vlrich vnd graf Herman prüdern von Cyli ye vnd ye gehabt han vnd sew zů mir herwider vnd auch bedacht han erbleihe recht, die sew gehabt habent zů ettleiher meiner herschaft vnd güteren, die mich von meinm vodern angeuallen oder anerstarben sind, han ich in vnd iren erben vnd allen iren nachomen mit wolbedachtem müß vnd mit rat vnd gunst meiner pesten freunt vnd diener pey menien leben vnd do ich ez wol getün mocht, recht vnd redleich aufgaben, geschafft vnd gemachet also ob ich an sun stürbe, mein aygen vesten Waltstayn, daz gericht daselbs vnd allez, daz darzů gehöret vnd die verlehent vest Weizznek vnd Hertneydstain mitsamt den landgerichten vnd allez, daz darzů gehöret vnd die vesten vnd merkht, die sacz sind von meinen herren dem herczogen von Österrereich: Höhenek in dem Seuntal vnd Sachsenwartt, Sachsenueld vnd Vbelpach vnd auf dem gesnaitt vnd auf der Seccawer gt vnder Waltstayn vnd waz zů im allem gehöret, wie daz genant vnd gehaizzen ist oder wo ez gelegen ist; lewt vnd gütt, edel lewt oder vnedel, lehen vnd aygen, mit allen wiriden, rechten, eren vnd nutzñ als ez mein vodern an mich pracht habent vnd ich ez in nucz vnd in gewer vncz auf heutigen tag gehabt han vnd als mein brief sagent, die mein vödere vnd ich daruber gehabt haben vnd die ich in geantwurt han vnd han in daz allez ingeantwurt vnd sew gerüchleich gesaczt in nucz vnd gewer. Also daz si vnd ir erben vnd nachomen zů andern meinn guetern, di ich lazz, si sein aygen, lehen, secz oder swie si genant sind, furbaz chain wartung, nachuolgung noch vordrung haben schullen in dhainen wegen, wand si sich der genczlich verzigen habent an allz geuerde. Wer aber daz mir von vanchnuss oder von ander sach wegen der obgenanten vesten, saetz vnd gueter durft geschech, so mag ich sew verchafffen vnd verseczn wem ich wil an alle ir vnd irrer erben irrung. Mit vrchund diczs briefs der versigelt ist mit meine vnd mit meins öheims des eltern Hertneyds von Pettaw anhangenden insigeln. Geben ze Fewstriz an pfincztag in den osterueyertagen, nach Christs gepurde dreuczehnhundert jar, darnach in dem drew vnd sechczgisten jare.

Dva okrogla grbovna viseča pečata na perg. traku: 1. pečat v zelenem vosku v skodelici iz naravnega voska; v polju grbovni štít – bruno – s čelado in perjanico, napis: ✠ S EBERH[ARD]I DE WALASSE. — 2. pečat v naravnem vosku; v polju grbovni štít s podobo lintverna, napis: ✠ S HERTNID[I] DE PETOVIA.

[Igor Ivašković]

4.

Elizabeta, vdova Henrika Planinskega, prepušča po svoji smrti grofoma Ulriku I. in Hermanu I. Celjskima grad Planino z vsemi pritliklinami, na katerem ji pripada dožuljenska pravica bivanja, pri čemer mora grofoma na gradu po potrebi nuditi prenočišče.

1363 april 27., Planina pri Sevnici.

Orig. perg. v ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 4199.

Reg.: Domenig, Die Grafen von Cilli, št. 42, str. 142.

Dorz. not. (16. stol.): Montpreis witib vmb Montpreis. Cili § kauf pro Cili. 1363 — (18. stol.): 27 april.

Arh. sig.: № 88, Läd 42.

Grad Planina je bil eden od petih glavnih fevdov krške škofije. Zgrajen je bil sredi 12. stoletja, Svibenski pa so postali njegovi lastniki ob koncu 13. stoletja. Last tega gradu je Svibensko-Planinskim prinesla težave z ambicioznimi gospodi Žovneškimi, saj je ležal na strateško zelo ugodni poziciji.

Okoli leta 1321 sta kot posestnika gradu nastopila brata Ulrik III. in Henrik II., ki sta posest upravljala skupno. Brata pa se kljub temu nista dobro znašla, kar zadeva gospodarjenje.¹⁰ Ambiciozna ženitna politika – Henrik II. je bil poročen z grofico Elizabeto Pfannbersko, Ulrik III. pa s Katarino Devinsko – ju je pahnila v krog zadalževanja, Elizabetino sorodstvo z Žovneškimi pa je bil tudi glavni razlog, da sta oba brata po letu 1329 hitro postala odvisna od te vplivne spodnještajerske rodbine.¹¹

Okoli leta 1334 sta si Henrik in Ulrik razdelila družinsko posest, med drugim tudi grad Planino. Tedaj je zadalženi

¹⁰ Kos: *Blesk zlate krone*, str. 288.

¹¹ Prav tam, str. 289.

Ulrik svojo polovico gradu prepustil v zastavo ženi Katarini kot protivrednost za njeno doto,¹² pet let pozneje pa jo je bil spričo dolgov primoran zastaviti Frideriku Žovneškemu, ki se je je po preteku zastavnega roka, 1343, zaradi nezmožnosti vračila dolga polastil.¹³ Tudi Henriku ni kazalo dosti bolje. Septembra 1345 sta morala z ženo Elizabeto svojo polovico gradu predati Frideriku, takrat že Celjskemu,¹⁴ v zameno pa sta prejela celjsko (nekoč Ulrikovo) polovico v doživljenjski fevd. Realno gospodarjenje s posestvom Planina jima je bilo omejeno na bivališče, pa še to bi izgubila, če bi dobila potomca. Ker potomcev nista imela, je Friderik obljubil, da bo smela Elizabeta do smrti živeti na podeljeni polovici. Friderik je v drugo polovico gradu naselil svoje gradiščane in uradnike.¹⁵

Henrik je umrl nekje v prvih mesecih leta 1363 in takrat je morala vdova Elizabeta priznati možjevo pogodbo z grofom Friderikom, ki pa je medtem umrl (1360). Tako je 27. aprila 1363 izstavila in pečatila pričujočo listino, v kateri je grofoma Ulriku I. in Hermanu I. Celjskima priznala, da sta ji dovolila do smrti ostati na Planini. Gradiščanu celjskih grofov je zagotovila primerno bivališče na gradu. Kot je bilo dogovorjeno že pred nekaj leti, je morala zagotoviti tudi, da noben njen sorodnik ne bo posegel po tem premoženju. Potomcev pa tako ni imela.¹⁶ Dogodki pa so se odvijali v drugačno smer. Grofjica Elizabeta je namreč, zaradi pritiska Celjskih in občutka ponižanosti, grad leto dni kasneje zapustila. Svibenskih tako po dobrem stoletju ni bilo več na Planini. Krški škofje so od takrat dalje grad redno podeljevali Celjskim grofom v fevd.¹⁷

Ich Elspett heren Heinrich von Mumpareys selig wüth vergich mit disem prif vnd tun chunt allen den, dy in sehent, horent oder lesent, vmb dy vrewntschafft vnd lib, dy dy edeln mein lib oheim graf Vlrich vnd graf Hermann pruder von Cili vnd all ir erben gen mir getan habent, also daz ich dy vest Mumpareis vnd waz darczu gehort, lewt vnd gut, gericht vnd vogtey oder wy es genant ist, als es mein egenanter wirt her Heinrich inn gehabt hat, inne haben sol vnczen an mein tod sam ander mein aigen gut, aber vnuerschummert. Han ich in gelobt vnd lob in auch mit disem prif vnd pinde mich sein auch pei mein treuen an aides satt. Wenn daz ist daz got vber mein leben gepeut vnd von diser welt schaide, daz dann dy egenanten mein oheim graf Vlrich vnd graf Hermann vnd iren erben dy vest Mumpareis mit alle dew vnd darczw gehört, lewt vnd gut, stoch vnd stayn gericht vnd vogtey oder wy es genant say, gesucht vnd vngesucht, alles ingeslozen, nichts ausgenommen, ledichleich vnd an allen chrig vnd irrung sol sein vnd an geuallen, sam ir rechts vnd an erstorbenes erb, wand sew recht darczw habent vnd auch darauf erbent vnd nymand ander als dy prif wol sagent, dy sew von mein egenanten wirt hern Heinrich darumb habent. Vnd sullen auch noch mügen zw der vorgeanten Vest Mumpareis vnd waz darczw gehort, wy daz genant ist meins egenante wirtes hern Heinrich noch mein vrewnt noch erben dhanin recht voderung noch ansprach nimermer haben noch gewninen in dhainen weg. Es mugen auch vnd schullen dy egenant mein lib oheim graf Vlrich vnd graf Hermann vnd ir erben in dy vorgeanten vest Mumpareis pehawsen vnd enthawsen wen si wellent vnd der selb purgraf wer der ist, der sol mir vnd in sweren mit der vest vnd mich in dy vest vnd auch darauz lazen, wenn ich sein pedarff zw meiner notdürft den egenanten mein oheim an schaden vnd sol ich dem purgrafen, wer der ist, zw den vest gewonlich purchüt geben von meim gut als mans von alter dar geben hat. Es sol auch der purgraf mit allen meim gut nichts zeschaffen haben an mein willen. Vnd wer daz ich mich an den gelubden indert vergezze, welhen schaden das dy vorgeanten mein lib oheim oder ir erben nement, den sew pei iren trewen gesagen muge an all ander pewerung, den sol ich in gancz vnd gar ablegen an all chlag vnd widerred vnd an alles verzihen vnd sullen sew daz haben auf mir vnd auf mein trewen vnd auf alle dew vnd ich han. Mit vrchund dies prifs der da versigelt ist mit mein insigel vnd mit der erbern mann hern Perchtolds des Hebenstreits vnd mit Nikleins des Gallen von Sazz insigelen dy sew durch meiner pett willen an disen prif gehalten habent in an schaden zw ainer gezewgnuss der warhait. Geben ze Mumpareis am nasten phincztag nach sand Gorgen tag nach Christs gepurd drezehenhundert jar, darnach in dem drez vnd sechzigisten jar.

Trije viseči okrogli pečati v naravnem vosku: 1. ženski grbovni pečat z dvema ščitoma v polju, napis: ✠ S [E]LI[SA]BETHE [M]OMPRAYS. — 2. grbovni pečat, v polju ščit z rastočo škarnico, napis neberljiv. — 3. do nerazpoznavnosti obrabljen pečat, napis: [...]ERTOLDI [...].

[Hedeja Mikuž]

¹² Prav tam, str. 294.

¹³ Prav tam, str. 296.

¹⁴ Friderik I. je leta 1341 postal celjski grof.

¹⁵ Kos: *Blesk zlate krone*, str. 299.

¹⁶ Prav tam, str. 302.

¹⁷ Kos: *Vitez in grad*, str. 343.

5.

Cesar Karl IV. podeljuje Hermanu I. in Viljemu Celjskima odvetništvo nad benediktinskim samostanom v Gornjem Gradu.

1372 september 30., Brno.

Orig. perg. v ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 4270.

Reg.: Böhmer-Huber, Die Regesten Kaiser Karl IV., št. 5139, str. 426; Orožen, Das Benediktiner Stift Oberburg, str. 144.

Dorz. not. (registrata) R. Johannes Lust. — (15. stol.): Vmb die vogtey ze Obrnburg. — (16. stol.): Wie kayser Fridrich dem gotzhaus ze Obernburg ir vogtey auf ewig zuestelt. Kaiser Karl verleicht den grauen von Cili dy vogthey des closters Obernburg. 1372. Lehenbrief pro Ostereich § Cili. Cili XXXII^a; (18. stol.): 1360, 15. märz.

Arh. sig.: LädI 4, № 118.

Institut srednjeveškega cerkvenega odvetništva je posledica bibličnega načela ločevanja duhovne in svetne sfere, ki je duhovnikom prepredčevalo pečanje s svetnim sodstvom. Posledično je vsaka cerkvena zemljiška posest potrebovala odvetnika iz vrst svetnega plemstva, ki je za cerkvenega posestnika opravljal pravne posle, seveda ne brez materialnih koristi.¹⁸

Odvetništvo nad gospostvom gornjegrajskega samostana je do sredine 14. stoletja pogosto prehajalo iz rok v roke. Do leta 1286 so ga izvajali Konjški, nato do izumrtja 1322 grofje Vovbrški, za njimi so ga podedovali grofje Pfannberški, leta 1337 pa ga je odkupil Friderik Žovneški.¹⁹ Žovneški-Celjski so odvetništvo nad samostanom obdržali do izumrtja, čeprav je občasno med njimi in samostanom prihajalo do nesoglasij; opat Ulrik je leta 1361 odvetništvo prepustil Habsburžanom. Sprememba vsekakor ni bila dolgotrajna, dobro desetletje pozneje je opat Nikolaj prežentinal Hermana I. in Viljema Celjska za samostanska odvetnika. Cesar je ugodil patriarhovi prošnji in s pričujočo listino 30 septembra 1372 potrdil Celjskima dedno odvetništvo nad Gornjegrajskim samostanom.²⁰

Wir Karl von gots genaden Romischer keiser zu allen czeiten merer das reichs vnd kunig zu Beheim, bekennen vnd tun kunt offentlich mit disem briue allen, den die yn sehent oder horent lesen, wann die edeln Herman vnd Wilhelm gefettern grauen von Cily vnsere vnd des reichs liben getrewen vnd ir vorfarn von alter her vncz bis in disen heutigen tage von den geistlichen den apten vnd conuents des closters von Obernburg sant Benedikten ordenes vnsern lieben andechtigen zu vogte desselben closters seiner lewte vnd gute erwelet sein, vnd sie auch die selbe vogtey in nucz vnd geweer herbracht haben vnd yn allweg lieb vnd gut von yn geschehen ist mitnamen, daz sie daz egenant closter aus grozzer vnd vordeblicher schulde vnd schaden bracht haben, als wir des mit der geistlichen Niclas aptes vnd des conuents doselibst offenen briuen mit iren anhangenden insigeln eigentlicher vnterweiset sein. Des haben wir durch flessige bete der egenanten des aptes vnd conuents zu Obernburg vud getrewe dinste, die vns vnd dem reich die egenanten grauen von Cili vormals getan haben vnd teglich tun vnd sunderlich vff den wege, daz das egenant closter seine lewte vnd gute desterbas beschirmet werden vnd got für vns dester flaissichlicher beten mugen mit wolbedachtem mute mit rate vnser fursten vnd getrewen den egenanten Herman vnd Wilhelmen, iren erben vnd nachkomen grauen von Cili ewiglich, die vogtei deselben closters, seiner lewte, gute vnd zugehorungen ewiglich beuolhen vnd verlihen beuelhen vnd verleihen ouch mit krafft dicz briues vnd meynen vnd wellen von keiserlicher macht, daz die egenanten Herman vnd Wilhelm ir erben vnd nachkomen grauen von Cily dessleben closters seiner lewte, güter vnd zugehorunge vogte sein vnd bleiben sullen vnd sie wider allermeniglich beschirmen verteidigen vnd vorwesen sullen vnd mugen in aller weise vnd masse, als sie das von alter vncz her in gewere herbracht haben. Mit vrkunt dicz briues versigelt mit vnserer keserlichen maiestat insigel. Der geben ist zu Brunne nach Crists geburte drewczehnhundert jare, darnach in dem czweyvndsibenzigsten jare an sante Jeronimi tage, vnser rliche in dem sibenzvndczwenzigsten vnd des keisertums in dem achczehendem jare.

¹⁸ Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 116.

¹⁹ Pirchegger: *Untersteiermark*, str. 195–196; Kos: *Imago Iustitiae*, str. 33.

²⁰ Prim. Orožen: *Das Benediktiner Stift Oberburg*, str. 144.

Okrogel viseči pečat izstavitelja iz naravnega voska na pleteni vrvi, podoba: sedeči cesar, ki v rokah drži dva grbovna štita; v desnem cesarski orel, v levem čepki lev; napis: KAROLUS QUARTUS DIVINA FAVENTE CLEMENCIA ROMANORUM IMPERATOR SEMPER AUGUSTUS ET BOEMIE REX. Na zadnji strani protipečat v rdečem vosku; podoba cesarski orel. napis: JUSTE JUDICATE FILLI DOMINUM.²¹

[Vanja Sossou]

Protipečat cesarja Karla IV. na listini 1372 september 30, Brno
(ARS, Zbirka listin, št. 4270).

6.

Hans Vipavski se v korist grofov Hermana II. in Viljema Celjskih odpoveduje posestim, ki jih ima v fevdu od oglejskega patriarha v zameno za izkazano milost in fevdno podelitev stolpa ob vodi v Spodnji Vipavi, ki ga je kupil od Viljema in Hansa Šteberskih.

1387 oktober 10.

Orig. perg. v ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 4359.

Dorę. not. (16. stol.): Lehen revers vom Hansl von Wippach vmb den turn zu Nider Wippach. Cili lehenrevers. 1387. — (18. stol.): 10th October.

Arh. sig.: № 33, Ladl 40.

Listina dokumentira odpoved Hansa Vipavskega od vseh posesti, ki jih je imel v fevdu od oglejskega patriarha v korist Hermana II. in Viljema Celjskih. V zameno za to odpoved sta mu Celjska podelila v fevd stolp v Spodnji Vipavi, ki ga je odkupil od Viljema in Hansa II. Šteberskih. Stolp je bil v posesti Šteberskih že od tridesetih let 14. stoletja,²² razlog za prodajo pa je najverjetneje tičal v zadolženosti, v katero je na stara leta zabredel sicer poslovno uspešni Hans I. Sanacija dolgov je doletela njegova sinova Viljema in Hansa II., ki sta v ta namen med drugim prodala tudi v listini omenjeni vipavski stolp.²³

Glede fevdnega gospostva nad vipavsko posestjo ostaja nekaj negotovosti. Šteberski so pred tem namreč imeli spodnjevipavski grad v fevdu od oglejskega patriarha, zaradi česar ni povsem jasno, na kakšen način so ga Hansu Vipavskemu podelili Celjski grofje. Spričo intenzivne posestne dinamike v tem prostoru v drugi polovici 14. stoletja (v vlogi lastnikov obeh vipavskih gradov so se v tem času pogosto menjali oglejski patriarhi, Goriški, Celjski in Habsburžani)²⁴ bi bilo povsem možno, da je Hans ob nakupu stolp najprej prejel v fevd od patriarha, potem pa, ko se je na zahtevo Celjskih odpovedal patriarhovim fevdom v njihovo korist, so mu ga ti podelili nazaj kot sekundarni fevd.

²¹ Prim. Posse: *Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige*, str. 39, tab. 3/4.

²² Šumrada: Šteberski in njihova posest v srednjem veku, str. 49.

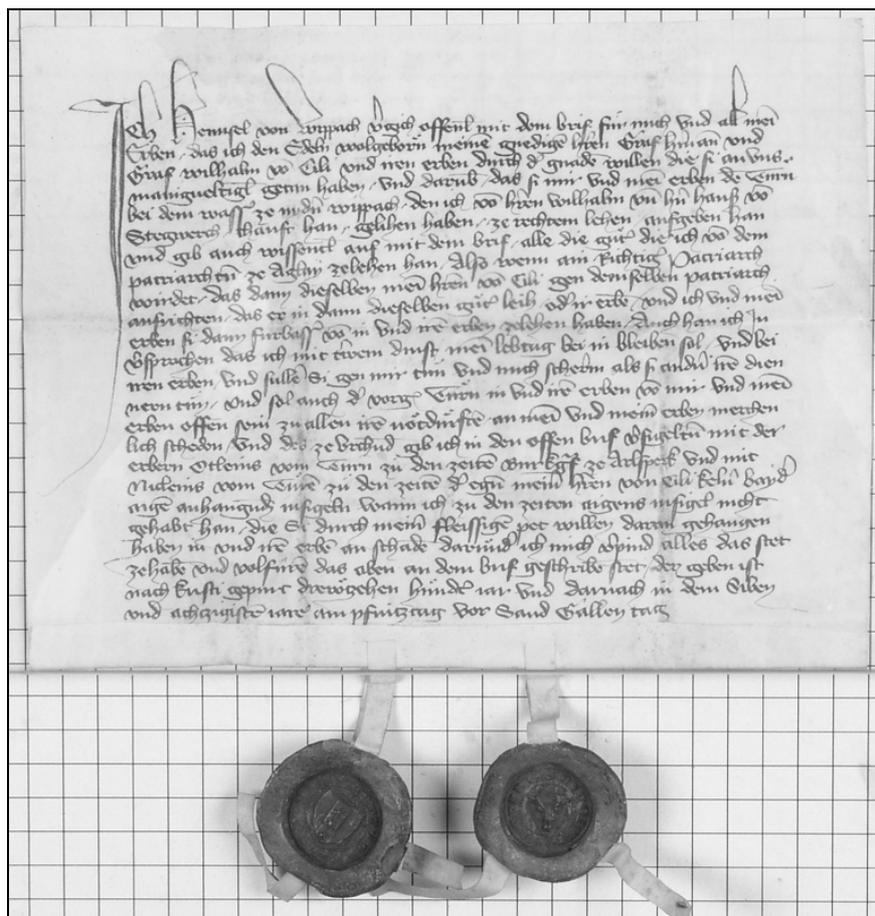
²³ Prav tam, str. 52.

²⁴ Kos: *Vitez in grad*, str. 243.

Ich Henssel von Wippach vergich öffentlich mit dem brif für mich vnd all mein erben, das ich den edeln wolgeboren meinen gnedigen herren graf Herman vnd graf Wilhalm von Cili vnd iren erben durch der gnaden willen, die si an vns maniguelteiglich getan haben. Vnd darumb das sie mir vnd mein erben den Turn bei dem wasser ze Nydern Wippach, den ich von herren Wilhalm vnd hern Hans von Stegwerch chaufft han, gelihen haben ze rechtem lehen aufgeben han vnd gib auch wissentlich auf mit dem brif alle die güter, die ich von dem patriarchtum ze Aglay zelehen han. Also wenn ain richtiger patriarch wirdet, das dann dieselben mein herren von Cili gen demselben patriarch aufrichten, das er in dann dieselben güter leih oder ir erben vnd ich vnd mein erben si dann furbasser von in vnd iren erben zelehen haben. Auch han ich in versprochen, das ich mit trewem dinst mein lebtag bei in bleiben sol vnd bei iren erben vnd sullen si gen mir tun vnd mich scherem als si andern iren diennern tun. Vnd sol auch der vorgeant Turn in vnd iren erben von mir vnd mein erben offen sein zu allen iren nötdürften an mein vnd meinen erben merchenlich scheden vnd des ze vrchud gib ich in den offen brif versigelten mit der erbern Otleins vom Turn zu den zeiten burkgraf ze Arlsperk vnd mit Niclenis vom Turen zü den zeiten der egenanten meinen herren von Cili kelner bayder aigen anhanguden insigeln, wann ich zu den zeiten aigens insigel nicht gehabt han, die si durch meiner fleissiger pet willen daran gehalten haben, in vnd iren erben an schaden, daründer ich mich verpind alles das stet ze haben vnd volfuren, das oben an dem brif geschriben stet. Der geben ist nach Kristi gepurt drewczehen hündert iar vnd darnach in dem siben vnd achczigsten iare am pfincztag vor sand Gallen tag.

Dva okrogla viseča grbovna pečata v naravnem vosku: 1. v polju grbovni ščit, kol s tremi šesterokrakimi zvezdami, napis: ✠ S OTTONIS . DE . TVRI. — 2. grbovni pečat, v polju ščit, na katerem so upodobljene tri dlani, napis: ✠ S NICOLAI . DE . TVRNI.

[Jana Rijavec]

*Listina Hansa Vipavskega 1387 oktober 10
(ARS, Zbirka listin, št. 4359).*

7.

Hensel in Wilburga iz Weissenegga obljubljata grofu Hermanu II. in grofu Viljemu Celjskima, da bosta Wilburgini hčerki iz prejšnjega zakona, ko bo dopolnila 12 let, preskrbela doto v višini 100 funtov dunajskih ali graških pfenigov, s katero jo bosta grofa lahko omožila po svoji volji.

1390 julij 27., Celje.

Orig. perg. v ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 4376.

Dorz. not. (16. stol.): Weisenekers vnd seiner hausfrau verschreibung von wegen ir tochter. Cili. 1390. — (18. stol.): 27th July.

Arh. sig.: № 53, Lndl 45.

Listina predstavlja zanimiv dokument ministerialnega prava. Eden bistvenih elementov ministerialnega statusa je bila osebna nesvoboda. Nižje plemstvo v vzhodnoalpskih deželah se je takšnega statusa večinoma otreslo z različnimi deželnimi privilegiji v teku 13. in 14. stoletja.²⁵ Pri tem je bilo v nekolično izjemnem položaju celjsko plemstvo, ki od svojih gospodov ni bilo deležno podelitve svoboščin in je kazalo določene znake nesvobode še ob koncu 14. stoletja. Eno od področij, na katerih se je kazala osebna nesvoboda, je bilo sklepanje zakonske zveze. Pravica odločanja je bila v tej zadevi pridržana gospodu. Kot kaže obravnavani primer, so bili celjski grofje še ob koncu 14. stoletja zmožni izkoristiti pravico nadzora nad poročnimi zvezami svojega nižjega plemstva. Ker gre za mladoletno hči vnovič poročene matere, morda lahko vlogo gospoda (celjskih) v dokumentu razumemo tudi kot vlogo varuha interesov delno osirotelega otroka. Očim se je (skupaj s soprogo) moral zavezati, da bo vzgajal in vzdrževal dekllico dokler ne dopolni 12 let in ji potem zagotovil doto, s katero jo bosta lahko celjska grofa omožila (in s tem preskrbela) po svoji volji.

V oči bode nižjeka starostna omejitev za sklepanje zakonske zveze. V srednjeveški plemiški družbi je prevladovalo materialistično gledanje na zakon, zaradi česar so se za poroko odločali zelo zgodaj. Do takih porok je prišlo predvsem, če je oče zgodaj umrl. Skrbnik oziroma varuh je v takem primeru hotel hitro poskrbeti za otroka. Na tak način se je otresel težav z iskanjem ustreznega ženina oziroma neveste. Vendar je pri takem dejanju potreboval formalno potrditev mladoletnih otrok. Kanonsko pravo je že v 12. stoletju obravnavalo dvanajstletne dekllice in štirinajstletne fante kot sposobne za sklenitev zakonske zveze.²⁶

Ich Hensel von Weizzennek vnd ich Wilburg sein eliche wirtinn vegehen offentlich mit dem brif fur vns vnd vnser erben, daz wir den edeln wolgeborn vnseren gnedigen herren graf Hermann vnd graf Wilhalm vetteren von Cili vnd iren erben gelobt vnd versprochen haben, loben vnd versprechen auch bei vnsern trewn vnd verpinden vns, sein auch mit dem brif, wenn daz geschicht, daz N. mein egenanten Wilburgen tochter, die ich mit meinen vorderen mann Hainczlein seiger han, zwelf iar alt wirdt, daz wir ir dann geben vnd aussrichten sülln hundert pfunt guter Wiener vnd Greczer pfening oder ander munz, da fur die in dem land gib vnd gäb ist, die als uil brniget, damit sei die obgenanten vnseren hern von Cili bestaten vnd verheiraten mügen nach iren gnaden. Wir sullen auch die egenante N. Hainczleins tochter die weil inne haben vnd getrewlichen ziehen vnd sei nicht bestaten vnd verheiraten an der obgenanten vnseren herren von Cili vnd ir erben wissen vnd willen. Tet wir des nicht, welhen schaden des die obgenanten vnseren herren von Cili nemen, den sullen wir in gelten vnd ablegen. Vnd daz sullen si haben auf vns ze vnsern trewn vnd auf alle dew vnd wir haben vnd sullen vnd mugen si sich selb dauon aussrichten wenn si wellen an all klag. Vnd des ze vrchund geben wir in diser brif beisigelten mit der erbern mann Hannß des Haller, darvnder ich obgenante Hensel von Weissennek vergihe, so vergih ich obgenante Wilburg vnder Perters von Märenberch Insigel vnd zu merer geczewgnusse mit Hannß des Steyrer vnser obgenanten hern von Cili kuchenmaister auch anhangunden insigel, die all drei ire insigel durch vnser fleissiger pet willen daran gehencht habent, in vnd iren erben an schaden. Vnd darunder wir uns verpinden alles daz stet ze haben vnd volfurnen, das an dem brif geschriben stet, wann ich obgenante Hensel vnd ich Wilburg zu den zeiten aigen insigel nicht hetten. Geben ze Cili nach Christi geburd drewczehen hundert iar vnd in dem newnczigisten iar an mittichen nach sand Jacobs tag.

²⁵ Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 122–124.

²⁶ Kos: *Blesk zlate krone*, str. 275.

Trije okrogli viseči pečati: 1. v naravnem vosku, podoba: čelada s perjanico, napis: ✠ S [I]O[H]ANNIS . HALLER. — 2. grbovni pečat v naravnem vosku, v polju štít z navzdol obrnjenim drevesnim listom, napis: ✠ s . petri . de . windischgrecz. — 3. grbovni pečat v zelenem vosku v skodelici iz naravnega voska, v polju štít z drugim kvadratom, napis: ✠ S . IOHANNIS . STEIRARII.

[Hanca Blažko]

8.

Friderik Čušperški potrjuje, da mu je Herman II. Celjski zaradi zveste službe obljubil podeliti župnijsko cerkev v Šentrupertu pri Mokronogu, takoj ko bo prosta.

1393 marec 13., Celje.

Orig. perg. v ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 4380.

Dorz. not. (16. stol.): Zoblspurger revers vmb S. Rueprechts pfarr bey Nassenfueß. Cili. 1393. — (18. stol.): 19th März.

Arh. sig.: № 18, Ladl 39.

Listina dokumentira primer izvajanja patronatskih pravic za župnijo Šentrupert na Dolenjskem. Institut patronata izhaja iz predhodnih lastninskih pravic do določene cerkve in se je odražal predvsem v pravici do prezentacije župnika, katerega potrditev je bila pridržana škofu.²⁷ Šentruperski patronat je pripadal oglejskim patriarhom, ki pa so ga podeljevali naprej svojim vazalom. Med njimi so izstopali grofje Celjski. Njim, točneje Hermanu II. je patriarh Janez V. za njihove zasluge po predhodnem privoljenju papeža Bonifacija IX. podelil cerkveni patronat nad petimi župnijami, med njimi tudi nad šentrupersko. Dobil je dovoljenje, da on in njegovi nasledniki v teh cerkvah, ki so pripadale oglejskemu patriarbatu, izbira sposobne in poštene duhovnike za dušno delo in upravljanje župnije. Patriarhov privilegij je grofju Hermanu Celjskemu potrdil leta 1415 papež Janez XXII.²⁸

V obravnavani listini je Friderik Čušperški naznanil Hermanovo obljubo, da bo njemu oziroma njegovima sinovoma Frideriku in Juriju podelil župnijsko cerkev v Šentrupertu ko bo ta prosta, pod pogojem, da ga bodo za to prosili. Iz Hermanove obveze, da bo v tem primeru tudi zaprosil patriarha za potrditev, je sklepati, da govori listina o prezentaciji katerega od Čušperških za šentruperskega župnika. Iz skopih poznanih virov za enkrat ni mogoče ugotoviti, če je do takšne prezentacije res kdaj prišlo; vsekakor ne pred letom 1411, ko se v Šentrupertu še omenja stari župnik Wulfing.²⁹

Ich Fridreich von Zobelsperg vergich offentlich mit dem brif für mich vnd all mein erben, das mir der edel wolgeboñn mein gnediger her graf Herman von Cili haubtman in Kraim von besundner gnaden vnd auch duurch der getrewen dinst willen, die ich im getan han vnd noch hinfür mitsambt meinen kinden chünftiglich tün sol, die genad getan hat vmb die pfarkirchen zu Sand Rüprecht bey Nassenfuezz gelegen, die von im vnd seinen erben zelegen ist. Nach den gnaden, die im vnd seinen erben mein herr der patriarch von Agley getan hat mit lehenschaft derselben vnd auch andrer kirchen vnd die vnsrer hailiger vater der pabst von Röm bestetigt hat, als die brif laßtend, die mein genanter herr von Cili vnd sein erben darumb haben, also wenn dieselb kirch zu Sand Rüprecht ledig wirdet, vmb wñ ich oder mein zwen sün Fridrich vnd Jörg, die yeztünd leben, denn bitten demselben sol der egenant mein herr von Cili oder sein erben die vorgnant kirchen verleihen sündertlich an verzihen vnd an widered durch meiner oder meiner sün Petter willen in der mazz, als si sein gewalt haben vnd als ez in iren brieften begriffen ist, die si von vnserm hailigen vater dem pabst von Röm vnd von meinem heren dem patriarch darumb haben. Vnd sullen auch si dem egenanten vnserm herren dem patriarch alzeit darumb schreiben vnd in bitten, das er denselben darumb ich oder mein genant sün gepeten haben zu der vorgenanten kirchen confirmir vnd bestetig. Vnd sullen si daz tün als oft ez ze schulden chümbt vnd als oft die vorgenanten kirch ledig wirdet, die weil ich vnd mein sün Fridreich vnd Jörg, die ich yeczünd han leben. Vnd sol auch ie alzeit der eltist vnder vnser bitten, wenn ez zu schulden chümbt von anem aus den andern angeuerd. Vnd wenn auch ich vorgenanten Fridreich von Zobelsperg vnd mein zwen sün Fridreich vnd Jörg, die yecz lebendig sein, mit dem tod abgen, so sol der vorgenant mein herr von Cili vnd sein erben von der vorgenant gnad vnd kirchen wegen genczlich vnd gar ledig vnd lozz von andern vnsern erben furbasser sein. Vnd sol auch der brif, den er mir vnd meinen zwayen sün darumb geben hat tod vnd ab sein vnd dhein kraft mer haben

²⁷ Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 114.

²⁸ Steklasa: *Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem*, str. 44–46.

²⁹ Prav tam, str. 47; Koblar: *Drobtinice iz furlanskih arhivov*, IMK 3, str. 198.

als ez auch in demselben brif eigentlich begriffen ist. Mit vrchund dicz brifs versigelt mit meinen aigen anchangunden insigel. Geben nach Christi gepürd drewczehen hündert iar vnd darnach in dem drew vnd newnczigisten jare, an mitichen vor Judica in der vasten.

Okrogel viseči pečat v zelenem vosku v skodelici iz naravnega voska na perg. traku, podoba: ščit s poševno prečko; napis:
✠ S. FRIDRICI DE CZOBELSPERCH.

[Vlasta Križman]

Viri in Literatura

Viri

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije

Zbirka listin (ZL).

Objavljeni viri

Böhmer, Johann Friedrich – Alfons Huber: *Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV 1346–1378*. Regesta imperii VIII. Innsbruck 1877.

Domenig, Christan: »tuon kunt«. *Die Grafen von Cilli in ihren Urkunden (1341–1456)*, tiskopisna disertacija. Klagenfurt 2004.

Koblar, Anton: Drobtinice iz furlanskih arhivov. V: *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 1 (1891), str. 1–38; 2 (1892), str. 30–92; 3 (1893), str. 16–27, 60–66, 101–109, 184–201, 244–252; 4 (1894), str. 13–30, 73–78.

Thomas, Christiane: Cillier Urkunden. Archivbehelf zu den durch das österreichisch-jugoslawische Archivabkommen betroffenen Beständen der Allgemeinen Urkundenreihe 1–4. V: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 35 (1982), str. 348–364; 37 (1984), str. 362–375; 38 (1985), str. 356–369; 39 (1986), str. 290–305.

Literatura

Domenig, Christan: »tuon kunt«. *Die Grafen von Cilli in ihren Urkunden (1341–1456)*, tiskopisna disertacija. Klagenfurt 2004.

Kos, Dušan: *Blesk zlate krone. Gospodje Svibenski – kratka zgodovina plemenitih nasilnikov*, Thesaurus memoriae. Dissertationes 1. Ljubljana: Založba ZRC, 2003.

Kos, Dušan: *Imago Iustitiae. Historični sprehod skozi preiskovanje, sojenje in pravo pri plemstvu v poznem srednjem veku*. Zbirka ZRC 3. Ljubljana: Založba ZRC, 1994.

Kos, Dušan: *Vitez in grad. Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, 2005.

Krones, Franz: Walsee. V: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Band 41 (1896), str. 5–16 (spletna objava <http://de.wikisource.org/wiki/ADB:Walsee>, stanje junij 2011).

Orožen, Ignaz: *Das Benediktiner-Stift Oberburg. Das Bistum und die Diözese Lavant II/1. Marburg: samozaložba*, 1876.

Orožen, Ignaz: *Zgodovina Celja in okolice I. Od začetka do leta 1848*. (= *Celjski zbornik* 1971, posebna izdaja). Celje 1971.

Posse, Otto: *Die Siegel der Deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1806*. Band 1. 751–1347. Dresden 1913.

Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*. Buchreihe der Südostdeutschen historischen Kommission 10. München 1962.

Redlich, Oswald: *Die Privaturkunden des Mittelalters*. V: W Erben, L. Schmitz-Kallenberg in O. Redlich. *Urkundenlehre* III. Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte IV. München – Berlin: Oldenburg, 1911.

Schwanke, Robert: Beiträge zum Urkundenwesen der Grafen von Cilli (1341–1456). V: *Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung*, Erg.-Band 14 (1939), str. 411–422.

Steklasa, Ivan: *Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem*. Ljubljana: samozaložba, 1913.

Štih, Peter: Dežela Grofija v Marki in Metliki. V: *Vilfanov zbornik: Pravo – zgodovina – narod*, str. 123–145. Ljubljana: Založba ZRC, 1999.

Šumrada, Janez: Šteberški in njihova posest v srednjem veku. V: *Notranjski listi* III, str. 47–60. Cerknica 1986.

Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.

Zusammenfassung

SEMINAR ÜBER HISTORISCHE GRUNDWISSENSCHAFTEN, UNIVERSITÄT NOVA GORICA 2010–2011 URKUNDEN AUS DER ZWEITEN HÄLFTE DES 14. JAHRHUNDERTS

In dem Beitrag wird mit der Veröffentlichung der im Rahmen der Vorlesungen über historische Grundwissenschaften an der Abteilung für Kulturgeschichte der Universität Nova Gorica entstandenen Seminararbeiten fortgefahren. Die Praxis der Veröffentlichung stieß bei den Studenten auf eine positive Reaktion und sollte auch in Zukunft fortgeführt werden. Die Wahl der textkritischen Methode als Verbindungselement und in der Folge als praktische Überprüfung der erworbenen Kenntnisse im Rahmen der Vorlesungen aus Paläografie, Diplomatik, Chronologie, Heraldik, Sphragistik und historischer Topographie hat sich als gelungene Formel erwiesen.

Die von den Studenten individuell mithilfe gemeinsamer Konsultationen im Hörsaal vorbereitete Aufgabe schloss Standardtranskription der Quelle mit Regest und wissenschaftlichem Apparat (äußere Merkmale des Originals, eventuelle vorherige Behandlungen, Beschreibung des Siegels und erforderlicher Kommentar in Anmerkungen), Datierung, grundlegende diplomatische Analyse und kürzeren inhaltlichen Kommentar ein. Sämtliche behandelten Urkunden werden im Archiv der Republik Slowenien, Ljubljana, aufbewahrt, wo die Studenten nach schon gängiger Praxis bei einem informativen Besuch im Rahmen der Vorlesungen Gelegenheit hatten, die Urkunden im Original einzusehen und auch einen Teil der Forschungsarbeit (Beschreibung des Siegels, Lektüre schwerer erkennbarer Stellen auf Kopie) auszuführen.

Das Thema des diesmaligen Seminars, Urkunden aus der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts, stellt die logische Fortführung der vorgezeichneten Leitlinien dar (vgl. vorherigen Beitrag in Arhivi 34/1, 2011, S. 105 ff.), gemäß derer im Rahmen des Seminars die Behandlung verschiedener spätmittelalterlicher Urkunden vorgesehen ist, und zwar schrittweise, in 50-jährige Zeiträume umfassenden Intervallen. Bei der Auswahl der konkreten Urkunden wurden der dem Wissen der Studenten angemessene Schwierigkeitsgrad der Schrift, die Sprache und die Textlänge weitgehend berücksichtigt. Unter den Originalurkunden ist es praktisch unmöglich, sogenannte »Schulbeispiele« zusammenzusuchen, ihr Schwierigkeitsgrad ist nur

aufs Ganze gesehen vergleichbar.

Genauso muss die Tatsache in Kauf genommen werden, dass die gestellte Aufgabe in einzelnen oder sogar in den meisten Fällen die Fähigkeiten der Studenten, die sich über die Arbeit mit Archiven erst ein Bild zu machen beginnen, übersteigt. Das Ziel der Seminararbeit ist somit nicht ein mehr oder weniger perfektes Ergebnis, sondern eine Einführung in die selbstständige Arbeit der Edierung mittelalterlicher Quellen. Die Veröffentlichung der zwar korrigierten Seminararbeiten entspricht dem Wesen der Textkritik, eine Quelle vorzubereiten und einem breiteren Fachpublikum zur Verfügung zu stellen, wobei nicht bezweifelt wird, dass auch eine derartige Veröffentlichung mit all ihren Einschränkungen nicht ganz ohne Nutzen für die Fachwelt bleibt. Die hier veröffentlichten Texte stellen von Seiten des Mentors korrigierte Varianten mit angefügten dorsalen Notizen dar, die aufgrund der Spezifik der neuzeitlichen, im Rahmen der Vorlesungen nur in geringerem Umfang behandelten Schriften nicht Gegenstand der Seminararbeiten waren. Die kurzen inhaltlichen, auf dem Text der Seminararbeiten basierenden Kommentare im Rahmen des Urkundenapparates wurden ebenso (mehr oder weniger) entsprechend bearbeitet und ergänzt.

Die vorliegende Veröffentlichung umfasst 8 zwischen 1353 und 1393 ausgestellte Originalurkunden. In der Auswahl sind Aufzeichnungen verschiedener Rechtshandlungen vertreten: Erbvertrag (Nr. 3), Erbverzicht (Nr. 1 und 4), Verleihung eines Besitztums zu Lehen (Nr. 2) bzw. dessen Revers (Nr. 6), Verleihung der Vogtei (Nr. 5), Versprechen der Besetzung einer Pfarrstelle (Nr. 8) und Versprechen einer der Tochter zugesicherten Mitgift mit Zuebilligung des Rechts eines Herrn auf Bestimmung des Ehepartners (Nr. 7). In allen Fällen handelt es sich um Siegelurkunden vom Typ *ego/ich* bzw. *nos/wir*, die im Spätmittelalter in dem behandelten Raum absolut vorherrschen. Unter den Ausstellern überwiegen Angehörige des niederen Adels, nur in drei Fällen handelt es sich um Aussteller eines höheren Rangs, und zwar eines Herrschers (Nr. 5), eines Kirchenfürsten (Nr. 2) und einer Fürstin (Nr. 1). Alle Urkunden halten sich an eine für diesen Typ übliche knappe Form mit der *Publicatio*, die an die *Intitulatio* anschließt und über die *Narratio* in die *Dispositio* übergeht, den wichtigsten und dementsprechend umfangreichsten Urkundenteil; daran schließen die *Corroboratio* und ganz am Ende die *Datierung* an. Im Rahmen der Dispositionsformeln der behandelten Urkunden sind außer der betreffenden Formel (oder Klausel), einem uner-

lässlichen Bestandteil aller Immobilientransaktionen, auch zusätzliche, hinsichtlich des Urkundentyps unterschiedliche Garantieklauseln zu finden: betreffend den Verfall vermachter Besitztümer, wenn der Erbe ohne Nachkommen stirbt (Nr. 1), betreffend die Sicherung sonstiger, in der Urkunde

nicht ausdrücklich angeführter Besitztümer des Übergebers (Nr. 3), betreffend eine Geld- oder Realentschädigung im Fall von Komplikationen (Nr. 4 und 7) sowie eine Reihe zusätzlicher genauerer Bestimmungen, die ein gegebenes Versprechen regeln (Nr. 8).